

Leonid Suk¹*Open International University of Human Development “Ukraine”, Kyiv, Ukraine***Petro Suk²***Separate Division of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
“Nizhyn Agrotechnical Institute”, Nizhyn, Ukraine*

The Use of Active-Passive Accounts in the Accounting of Transactions Involving Counterclaims

Abstract. The chart of accounts provides for maintaining active, passive and off-balance sheet accounts. Analysis of practical situations shows that some passive accounts are not purely passive, and some active ones are purely active. Such accounts are active-passive. The article aims to justify the need for a wider use of active-passive accounts by individuals and legal entities when repaying debts by crediting counterclaims. The content, structure and procedure for using active-passive accounts for accounting settlements with legal entities and individuals were disclosed in the work. On active-passive accounts, settlements are kept with such legal entities and individuals whose nature of debt is constantly changing: debtors turn into creditors and vice versa. It was substantiated that using active-passive accounts for enterprises that carry out mutual settlements and have counter-obligations is advisable. In addition, mutual obligations arising between enterprises can be settled by offsetting counterclaims. This form of settlement allows the repayment of mutual obligations without counter-payments between enterprises. Enrollment of opposing uniform claims is carried out to terminate mutual obligations from receivables and payables that arise between business entities when they conduct opposing transactions. Crediting of counterclaims can be carried out upon the application of one of the parties to terminate obligations or upon the conclusion of an agreement on the crediting of counterclaims and an act of reconciliation of the offset of mutual debt. The debtor transfers the difference that arises after crediting counter-obligations to the creditor. The expediency of the widespread use of crediting counterclaims during settlements with suppliers and buyers has been proven. Examples of the accounting of transactions for crediting mutual claims were given.

Keywords: accounting, debtors, creditors, settlements, counterclaims, active-passive accounts.

Suggested Citation

Suk, L., Suk, P. (2023). The Use of Active-Passive Accounts in the Accounting of Transactions Involving Counterclaims. *Oblik i finansi*, 3(101), 28-37. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-3\(101\)-28-37](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-3(101)-28-37)

Леонід Сук*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ, Україна***Петро Сук***Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин, Україна*

Застосування активно-пасивних рахунків при обліку операцій із зарахування зустрічних вимог

Анотація. Планом рахунків передбачено ведення активних, пасивних і позабалансових рахунків. Аналіз практичних ситуацій свідчить, що деякі пасивні рахунки не є суто пасивними, а деякі активні – суто активними. Такі рахунки є активно-пасивними. Мета статті – обґрунтувати необхідність ширшого використання активно-пасивних рахунків фізичними та юридичними особами при погашенні заборгованості шляхом зарахування зустрічних вимог. В роботі розкрито зміст, побудову та порядок використання активно-пасивних рахунків для обліку розрахунків з юридичними та фізичними особами. На активно-пасивних рахунках

¹ **Leonid Suk**, Open International University of Human Development “Ukraine”, Kyiv, Ukraine.

ORCID 0000-0001-8624-2366

E-mail: otmts@ukr.net (Corresponding author)

² **Petro Suk**, Separate Division of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine “Nizhyn Agrotechnical Institute”, Nizhyn, Ukraine.

ORCID 0000-0002-8556-7123

облік розрахунків ведуть з такими юридичними та фізичними особами, характер заборгованості яких постійно змінюється: дебітори перетворюються у кредиторів і навпаки. Обґрунтовано, що активно-пасивні рахунки доцільно використовувати підприємствам, які здійснюють взаємні розрахунки і у яких виникають зустрічні зобов'язання. Крім того, взаємні зобов'язання, що виникають між підприємствами, можна погашати за допомогою зарахування зустрічних вимог. Ця форма розрахунків дозволяє проводити погашення взаємних зобов'язань без здійснення зустрічних платежів між підприємствами. Зарахування зустрічних однорідних вимог здійснюється для припинення взаємних зобов'язань з дебіторської і кредиторської заборгованостей, що виникають між суб'єктами господарювання при проведенні ними зустрічних операцій. Здійснення зарахування зустрічних вимог може відбуватися за заявою однієї із сторін про припинення зобов'язань або при складанні договору про зарахування зустрічних вимог та акту звірки залику взаємної заборгованості. Різницю, що виникає після зарахування зустрічних зобов'язань, боржник перераховує кредитору. Доведено доцільність широкого використання зарахування зустрічних вимог під час розрахунків з постачальниками і покупцями. Наведено приклади відображення в бухгалтерському обліку операцій із зарахування взаємних вимог.

Ключові слова: бухгалтерський облік, дебітори, кредитор, розрахунки, зустрічні вимоги, активно-пасивні рахунки.

Постановка проблеми. Вхідні та вихідні фінансові потоки підприємства пов'язані з розрахунками, що обумовлюють наявність дебіторської та кредиторської заборгованостей. Повнота та своєчасність їх обліку і контролю має значний вплив на ефективність всієї господарської діяльності тому важливо правильно обрати форму розрахунків відповідно до конкретних взаємовідносин між партнерами.

Розрахунки з дебіторами обліковують на рахунках класу 3 «Кошти, розрахунки та інші активи», а з кредиторами – на рахунках класу 6 «Поточні зобов'язання» [1]. Однак, на практиці трапляються випадки, коли одна і та ж особа одночасно є дебітором і кредитором. В такій ситуації замість двох рахунків доцільно використати лише один, який буде активно-пасивним: по дебету відображають збільшення дебіторської і зменшення кредиторської заборгованості, а по кредиту – збільшення кредиторської і зменшення дебіторської заборгованості. Ведення активно-пасивних рахунків спрощує бухгалтерський облік і поліпшує економічну інформацію.

Крім цього, часто виникають ситуації, коли постачальник (кредитор) одночасно є покупцем готової продукції (дебітор). У таких випадках доцільно провести взаємозалік заборгованостей, тобто здійснити зарахування зустрічних вимог. Це зменшує обсяг облікових робіт та сприяє підвищенню контролю за станом розрахунків і зменшенню заборгованостей.

В Україні процес зарахування зустрічних вимог не набув широкого використання, адже не вигідний банкам, бо дає можливість значні обсяги розрахунків проводити поза їхньою діяльністю, що зменшить надходження платежів за розрахункове обслуговування. Контролюючі органи використовують дебіторську заборгованість платників податків як додаткове джерело погашення податкового боргу шляхом переведення на себе права їх вимоги. Вони теж не зацікавлені в тому, щоб підприємства здійснювали взаємозалік платежів, часто безпідставно стверджуючи, що це бартерні

операції, які мають специфічні особливості оподаткування. Як наслідок, використання зустрічних вимог під час розрахунків з дебіторами та кредиторами не має належного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча проблематиці використання активно-пасивних рахунків дослідниками приділяється мало уваги, сучасні ринкові взаємовідносини свідчать про доцільність їх практичного використання. Зокрема, активно-пасивні рахунки доцільно застосовувати при розрахунках між підприємствами, які здійснюють взаємні розрахунки і можуть одночасно бути дебіторами і кредиторами по відношенню один до одного. Взаємна заборгованість може погашатись не тільки через проведення зустрічних платежів, але і шляхом зарахування зустрічних вимог.

Окремі аспекти здійснення розрахунків шляхом зарахування зустрічних вимог розглянуті в працях З.Р. Бахрієвої [2], А.Г. Бірюкової [3], Г.В. Гриценко [4], Л.К. Жданкіної [5], К.В. Кашковського [6], С.С. Пилипишина [7], П.Д. Пригузи [8], В.М. Сломи [9], Н.І. Цегельник [10], Т.М. Чубар [11] та ін. Проте, загалом правове регулювання та обліково-аналітичне забезпечення розрахунків між суб'єктами господарювання шляхом зарахування зустрічних вимог потребує вдосконалення.

Мета статті – обґрунтувати необхідність ширшого використання активно-пасивних рахунків фізичними та юридичними особами при погашенні заборгованості шляхом зарахування зустрічних вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рахунки, як інструмент бухгалтерського обліку, призначені для групування і поточного обліку економічно однорідних операцій. У балансі в активі відображені засоби, у пасиві – джерела засобів. Відповідно до балансу рахунки поділяють на активні і пасивні. Активні рахунки (в зарубіжних країнах їх називають дебетові рахунки (*debit accounts*)) призначені для обліку наявності та змін засобів підприємства, тобто того, що знаходиться в активі балансу. Пасивні рахунки (за кордоном їх називають кредитові рахунки (*credit accounts*)) призначені для

обліку наявності та змін джерел засобів підприємства, тобто того, що знаходиться в пасиві балансу.

На активних рахунках по дебету відображають початковий залишок засобів та їх збільшення, а по кредиту – зменшення засобів. На пасивних рахунках навпаки: по кредиту відображають початковий залишок джерел та їх збільшення, а по дебету – зменшення джерел.

Для визначення залишку на кінець періоду в активному рахунку потрібно: до суми початкового залишку по дебету додати суму обороту по дебету і відняти суму обороту по кредиту. Залишок у активному рахунку завжди буде по дебету, або він відсутній, якщо початковий залишок по дебету плюс оборот по дебету дорівнює обороту по кредиту.

Для визначення залишку на кінець періоду в пасивному рахунку потрібно: до суми початкового залишку по кредиту додати суму обороту по кредиту і відняти суму обороту по дебету. Залишок у пасивному рахунку завжди буде по кредиту, або він відсутній, якщо початковий залишок по кредиту плюс оборот по кредиту дорівнює обороту по дебету.

У системі рахунків бухгалтерського обліку є також активно-пасивні рахунки, на яких одночасно обліковують засоби підприємства та їх джерела, тобто поєднують ознаки активних і пасивних рахунків. На цих рахунках залишок може бути одночасно по дебету (засоби) і по кредиту (джерела), що називається розгорнуте сальдо. Залишки в балансі з цих рахунків відображаються так: дебетовий залишок – у активі балансу, кредитовий залишок – у пасиві балансу. Прикладом такого рахунку може бути рахунок «Розрахунки з дебіторами і кредиторами». В ньому по дебету відображають збільшення дебіторської або зменшення кредиторської заборгованості, а по кредиту – збільшення кредиторської або зменшення дебіторської заборгованості. Проте в даний час, застосування активно-пасивних рахунків обмежене – дебіторів обліковують окремо від кредиторів.

Залишок кінцевий в активно-пасивних рахунках буде там, де буде більша сума обороту плюс залишок початковий.

Активно-пасивні рахунки можуть бути двох видів: 1) прості (з одностороннім залишком), який може бути або по дебету, або по кредиту. Він називається згорнутий залишок; 2) складні (з двохстороннім залишком), який може бути відразу по дебету і по кредиту одночасно, що називається розгорнутий залишок. Активно-пасивний рахунок відображається як активний, коли має залишок по дебету, і як пасивний, коли – по кредиту. По дебету активно-пасивних рахунків відображається збільшення дебіторської або зменшення кредиторської заборгованості, а по кредиту – збільшення кредиторської або зменшення дебіторської заборгованості.

В активно-пасивних рахунках зберігається рівність, що відображається за формулою:

$$\text{ЗпД} + \text{ОбД} + \text{ЗкК} = \text{ЗпК} + \text{ОбК} + \text{ЗкД},$$

де: ЗпД – залишок початковий по дебету;

ОбД – оборот по дебету;

ЗкК – залишок кінцевий по кредиту;

ОбК – оборот по кредиту;

ЗкД – залишок кінцевий по дебету.

Використання активно-пасивних рахунків є досить зручним прийомом спрощення бухгалтерського обліку. Один активно-пасивний рахунок замінює не менше двох рахунків: активний і пасивний.

В Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (далі – Інструкція №291) зазначено, що на окремих субрахунках синтетичних рахунків 63, 64, 65, 68 залишок на кінець місяця може бути не лише кредитовим, але й дебетовим. Такі показники не згортаються, а залишок синтетичного рахунку визначається розгорнуто за дебетом і кредитом як сума відповідних залишків на субрахунках (аналітичних рахунках) [12]. Отже, рахунки 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» визнані Інструкцією активно-пасивними. Крім цього, рахунки 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» можуть мати як дебетовий, так і кредитовий залишок. В Плані рахунків є й інші рахунки, які за певних умов і при певних операціях (хоча і не передбачених Інструкцією) можуть мати кредитовий залишок (активні рахунки) і дебетовий (пасивні рахунки). Це означає, що ці рахунки повністю не відповідають критеріям суто активного, або суто пасивного рахунку, тобто їх потрібно вважати активно-пасивними рахунками.

Доцільність використання активно-пасивних рахунків покажемо на прикладах.

Приклад 1. Фірма «Дніпро» винна підприємству агрофірмі «Нива» (дебітор) 200 тис. грн. В рахунок боргу на згадану суму вона поставила товар і за спільною згодою таким способом погасила свою заборгованість. В цьому випадку логічно було б оприбуткувати товар і погасити цим самим дебіторську заборгованість, тобто провести взаємозалік, нікому не перераховуючи ніяких грошей.

Проте згідно діючого плану рахунків, потрібно зробити декілька записів: а) оприбутковано запаси від фірми – дебет рахунків 28 «Товари» (на вартість товару без ПДВ) і 64 «Розрахунки за податками й платежами» (на суму ПДВ), кредит рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», або субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»; б) оплачено фірмі за отриманий товар – дебет рахунку 63 або субрахунку 685 і кредит рахунку 31 «Рахунки в банках»; в) погашено фірмою дебіторську заборгованість – дебет рахунку 31 і кредит субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Як бачимо, для розрахунків з однією фірмою потрібно використовувати два субрахунки, що не зовсім зручно.

Приклад 2. Підприємство «Зоря» одержало від агрофірми «Нива» дошки на суму 5000 грн. З них зроблені столи і продані агрофірмі «Нива» за 9000 грн. Використовуючи активні та пасивні рахунки

підприємство «Зоря» має відобразити розрахунки з агрофірмою «Нива» на двох субрахунках 377 і 685 (табл. 1).

Таблиця 1. Облік розрахунків з агрофірмою «Нива»

Зміст операції	Кореспонденція рахунків*		Сума, грн.
	дебет	кредит	
Надійшли дошки від агрофірми «Нива»	201	685	5000
Списано собівартість відвантажених столів	90	26	7000
Нараховано за продані столи	377	701	9000
Зараховано заборгованість за дошки	685	377	5000
Поступили гроші від агрофірми за продані столи	31	377	4000

* 3 метою скорочення записів операції з ПДВ не показуємо.

Джерело: розроблено авторами.

З наведеного прикладу видно, що для розрахунків з агрофірмою «Нива» потрібно використати два синтетичні субрахунки: 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» (активний) і 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» (пасивний). Тобто до одного аналітичного рахунку треба використати два синтетичні рахунки, що є абсурдом в бухгалтерському обліку. Якщо ж в даному випадку відкрити два аналітичні рахунки по розрахунках з агрофірмою «Нива», то це також суперечить здоровому глузду.

При використанні активно-пасивних рахунків, ведення 377 і 685 субрахунків доцільно замінити одним рахунком «Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами», відповідно відкриваючи субрахунки послідовних порядків та аналітичні рахунки для різних дебіторів і кредиторів.

Облік розрахунків зручно вести на активно-пасивних рахунках. Дебіторська заборгованість відображається в активі балансу, а кредиторська заборгованість – у пасиві балансу. При розрахунках дебітори можуть стати кредиторами і навпаки залежно від стану заборгованості. Для обліку ж розрахунків з конкретною особою недоцільно відкривати два аналітичні рахунки, а краще обмежитися одним.

Рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» призначений для обліку розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, з підзвітними особами, за нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членам кредитних спілок тощо. За дебетом рахунку 37 відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом – її погашення чи списання. Сальдо по рахунку 37, як правило, дебетове. Проте в деяких випадках, воно може бути і кредитовим, наприклад, по розрахунках з підзвітними особами. Сальдо може бути одночасно по дебету і по кредиту, що характерно для активно-пасивних рахунків. Це буває у випадку коли один працівник винен підприємству раніше отримані кошти (сальдо по дебету), а іншому працівнику повинне

підприємство відшкодувати понесені витрати (сальдо по кредиту).

Приклад 3. Для відрядження працівник одержав 400 грн., тобто є дебітором. Працівник подав Звіт про використання коштів/електронних грошей, виданих на відрядження або під звіт, по якому потрібно списати з нього і віднести на виробництво 450 грн. Тепер підприємство повинно повернути йому 50 грн. (450 – 400 = 50), а до часу поки не повернено ця особа вважається кредитором. Тобто одна і та ж підзвітна особа перетворилася із дебітора у кредитора. Звичайно, розрахунки з нею доцільно обліковувати на одному аналітичному рахунку, а не на двох, що також дозволяє чинна інструкція [12].

Зарубіжна практика широко не застосовує активно-пасивні рахунки. Їх відсутність обумовлює необхідність вести різні вибірки і підрахунки та заплутує обліковий процес на всіх стадіях кругообігу ресурсів: постачання, виробництво, реалізація.

Використання активно-пасивних рахунків спрощує облік операцій, пов'язаних із зарахуванням зустрічних вимог.

Для здійснення господарської діяльності підприємство купує різні матеріальні цінності. Якщо вони отримані на умовах наступної оплати, то виникає кредиторська заборгованість, а якщо здійснено попередню оплату, то маємо дебіторську заборгованість. Аналогічна ситуація виникає і під час продажу: відпущено товар – появилася дебітор, а одержано аванс – кредитор. Один і той же контрагент одночасно може бути кредитором (постачальник) і дебітором (покупець). У таких випадках ефективним є проведення взаємозаліку розрахунків, тобто здійснюється зарахування зустрічних вимог.

До розрахунків, що проводяться як залік взаємної заборгованості платників, належать розрахунки, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів погашаються в рівнозначних сумах, і лише за їх різницею здійснюється платіж на загальних підставах. Ці розрахунки можуть здійснюватися шляхом зарахування зобов'язань між двома платниками чи їх групою усіх форм власності однієї або різних галузей економіки. Підприємства, що мають господарські зв'язки за поставками товарів

(виконаними роботами, наданими послугами), можуть робити розрахунки періодично за сальдо зустрічних вимог.

У договорах між суб'єктами господарювання передбачаються періодичність звірення взаємної заборгованості зі складанням відповідного акта, строки та платіжні інструменти, із застосуванням яких здійснюватимуться розрахунки.

Після складання акта звірки взаємної заборгованості в строки, визначені законодавством України, та сторона, на користь якої склалося кредитове сальдо взаємозобов'язань, виписує розрахунковий документ (платіжне доручення, вимогу-доручення) або оформляє вексель.

Проведення заліку взаємних заборгованостей значно спрощує розрахунки та їх облік. Адже не потрібно користуватись послугами банків, перераховувати гроші з рахунків на рахунки дебіторів і кредиторів, а лише провести залік заборгованостей і на різницю сплатити борг. Сплачувати потрібно лише ті суми між дебіторами і кредиторами, які залишаться після заліку взаємних заборгованостей.

За умови виникнення між сторонами взаємних зобов'язань, які мають однорідний характер, тобто виражені в єдиному грошовому вимірнику, законодавство дозволяє в односторонньому порядку будь-якій стороні провести залік заборгованостей, склавши акт звірки взаємної заборгованості. Його підписують дві сторони, що і є підтвердженням визнання взаємної заборгованості сторонами.

Отже, якщо підприємство А винне підприємству Б – 5000 грн, а підприємство Б винне підприємству А – 7000 грн, то після зарахування зустрічних вимог, підприємство Б буде винне підприємству А – 2000 грн.

Правова природа такого зарахування визначена нормативно-правовими актами. Так, Цивільний кодекс України (далі – ЦК) передбачає, що зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї із сторін [13, ст. 601].

Не допускається зарахування зустрічних вимог:

- 1) про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю;
- 2) про стягнення аліментів;
- 3) щодо довічного утримання (догляду);
- 4) у разі спливу позовної давності;
- 5) в інших випадках, встановлених договором або законом [13, ст. 602].

Господарський кодекс України визначає, що господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування. Для зарахування достатньо заяви однієї сторони [14, ст. 203].

Як бачимо, є правові підстави для здійснення взаємозаліку між підприємствами.

ЦК визначає, що зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник)

зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [13, ст. 509].

Отже, зарахуванням можна припинити зобов'язання, в яких вимоги є:

- 1) зустрічними;
- 2) однорідними;
- 3) строк виконання яких настав, або якщо такий строк не встановлений.

Зустрічними вважаються взаємні вимоги по розрахунках між двома сторонами. Якщо взаємні розрахунки з обох сторін є грошовими, то вони однорідні.

Строк виконання вимоги може бути передбачено у договорі або по мірі її пред'явлення. ЦК установлено: «Якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминує має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства» [13, ст. 530].

Розрахунки зарахуванням зустрічних вимог треба відрізнити від бартерних розрахунків. Бартерні розрахунки і залік заборгованостей – це різні поняття. В Податковому кодексі України визначено, що бартерна (товарообмінна) операція – господарська операція, яка передбачає проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у негрошовій формі в рамках одного договору [15, ст. 14.1.10].

Отже, бартер – це обмін товарами без сплати грошей, а залік заборгованостей – це залік грошових зобов'язань.

Облік зарахування зустрічних вимог здійснюється на відповідних рахунках з обліку дебіторської і кредиторської заборгованості, зокрема рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 68 «Розрахунки за іншими операціями» та ін.

Розглянемо ведення обліку зарахування зустрічних вимог підприємствами на прикладах.

Приклад 4. Фірма «Зоря» заборгувала заводу «Вулкан» 6000 грн. за одержану продукцію. Завод «Вулкан» має заборгованість на таку ж суму перед фірмою «Зоря» за виконані роботи. Щоб не робити зайві перерахування, за які потрібно платити банку, можна скласти акт про зарахування зустрічних однорідних вимог, з моменту підписання якого боргові зобов'язання між сторонами припиняються.

Accounting

В акті відображають обсяг взаємної заборгованості, підставу для її виникнення з посиланням на відповідні документи, зазначають згоду на проведення зарахування зустрічних вимог за зобов'язаннями. На підставі акта зобов'язання припиняються повністю, як у наведеному прикладі, або частково, якщо суми заборгованості були не однаковими.

Приклад 5. Фірма «Зоря» заборгувала заводу «Вулкан» 7200 грн., а завод «Вулкан» заборгував фірмі «Зоря» 10800 грн. То після складання акта залишається борг заводу «Вулкан» фірмі «Зоря» в

сумі 3600 грн (10800 – 7200 = 3600). Цей акт одночасно підтверджує стан заборгованостей, а тому не потрібно окремо складати ще й акт звіряння між цими підприємствами. Акт складають у двох примірниках – по одному для кожної сторони.

Змістом господарської операції у разі зарахування зустрічних однорідних вимог є погашення власної кредиторської заборгованості перед контрагентом у рахунок його дебіторської заборгованості. Облік зарахування зустрічних вимог підприємств за умовами прикладу 5 показано в табл. 2.

Таблиця 2. Облік зарахування зустрічних однорідних вимог

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
	дебет	кредит	
1	2	3	4
Записи у фірмі «Зоря»			
Одержано від заводу «Вулкан» сировину	201 «Сировина й матеріали»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	6000
Відображено податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	1200
Списано собівартість готової продукції відвантаженої заводу «Вулкан»	901 «Собівартість реалізованої готової продукції»	26 «Готова продукція»	7000
Нараховано заборгованість заводу «Вулкан» за відвантаженою йому готову продукцію	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	10800
Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	641 «Розрахунки за податками»	1800
Проведено зарахування зустрічних однорідних вимог на підставі акта	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	7200
Списано на фінансові результати:			
а) собівартість готової продукції	791 «Результат операційної діяльності»	901 «Собівартість реалізованої готової продукції»	7000
б) виручку від реалізації	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	791 «Результат операційної діяльності»	9000
Записи на заводі «Вулкан»			
Списано собівартість готової продукції	901 «Собівартість реалізованої готової продукції»	26 «Готова продукція»	4000
Нараховано заборгованість фірми «Зоря» за відвантаженою їй готову продукцію	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	7200
Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	641 «Розрахунки за податками»	1200
Одержано від фірми «Зоря» товар	281 «Товари на складі»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	9000

1	2	3	4
Відображено податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	1800
Проведено зарахування зустрічних однорідних вимог	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	7200
Списано на фінансові результати:			
а) собівартість готової продукції	791 «Результат операційної діяльності»	901 «Собівартість реалізованої готової продукції»	4000
б) виручку від реалізації	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	791 «Результат операційної діяльності»	6000

Джерело: розроблено авторами.

Якщо двосторонній акт скласти неможливо, бо, наприклад, одна сторона не бажає цього робити, то можна провести зарахування зустрічних вимог за заявою однієї сторони.

Приклад 6. Завод «Вулкан» має борг перед фірмою «Зоря» в сумі 20000 грн., який не планує сплачувати. Фірма «Зоря» придбала у заводу «Вулкан» верстат за 30000 грн. Фірма «Зоря» може надіслати письмове повідомлення (заявити) заводу «Вулкан» про часткове зарахування зустрічних вимог та сплатити за придбаний верстат не 30000 грн., а лише 10000 грн., зарахувавши погашення боргу в сумі 20000 грн., який виник раніше. Підставою для зарахування цього боргу буде належним чином оформлене письмове повідомлення, одержання якого контрагентом можна підтвердити повідомленням про вручення поштового відправлення. Звичайно, це не кращий варіант, але використати його можна у відносинах із недобросовісним платником.

Операції із зарахування зустрічних однорідних вимог не впливають на суму податку з прибутку підприємств та податку на додану вартість, бо це є вже другою подією, а податки були відображені за першою подією.

Система безготівкових розрахунків (за продані товари, цінні папери, надані послуги), що ґрунтується на зарахуванні банками взаємних платіжних вимог і зобов'язань сторін, що беруть участь у розрахунках, має назву кліринг (англ. *clearing*, від *clear* – очищати, вносити ясність).

На практиці бувають ситуації, коли доцільно здійснити у зобов'язанні заміну боржника іншою особою, що називається переведення боргу. В такій операції будуть задіяні три сторони: кредитор, первісний боржник і новий боржник.

Переведення боргу оформляють договором. Він може бути двостороннім (сторони: первісний боржник і новий боржник) і трестороннім (сторони: первісний боржник, новий боржник і кредитор). У першому випадку має бути оформлена окремо згода

кредитора, яку додають до договору, а в другому випадку згоду фіксують у договорі.

Цивільним кодексом України визначено [13, ст. 513], що правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторові.

Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі правочину, що підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрований в порядку, встановленому для реєстрації цього правочину, якщо інше не встановлено законом.

У договорі про переведення боргу зазначаються сторони договору, підстави виникнення боргу (посилаючись на документ, сума боргу), порядок проведення розрахунків, обов'язки первісного та нового боржників. Згідно законодавства новий боржник у зобов'язанні має право висувати проти вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником [13, ст. 522].

Після укладення договору про переведення боргу первісний боржник може передати новому боржнику копії документів, пов'язаних із виникненням та переведенням боргу.

Приклад 7. Підприємство А (кредитор, постачальник) поставило товар Підприємству Б (первісний боржник, покупець товару) на суму 6000 грн, у тому числі ПДВ 1000 грн. Підприємство Б відвантажило свою готову продукцію (продавець) Підприємству В (покупець, новий боржник) на суму 9600 грн, у тому числі ПДВ 1600 грн. Згідно договору Підприємство Б переводить борг на Підприємство В. Останнє погашає борг кредитору (постачальнику) в сумі 6000 грн і оплачує залишок боргу в сумі 3600 грн (9600 – 6000 = 3600) Підприємству Б (первісний боржник). Ці взаємовідносини сторін показано на рис. 1.

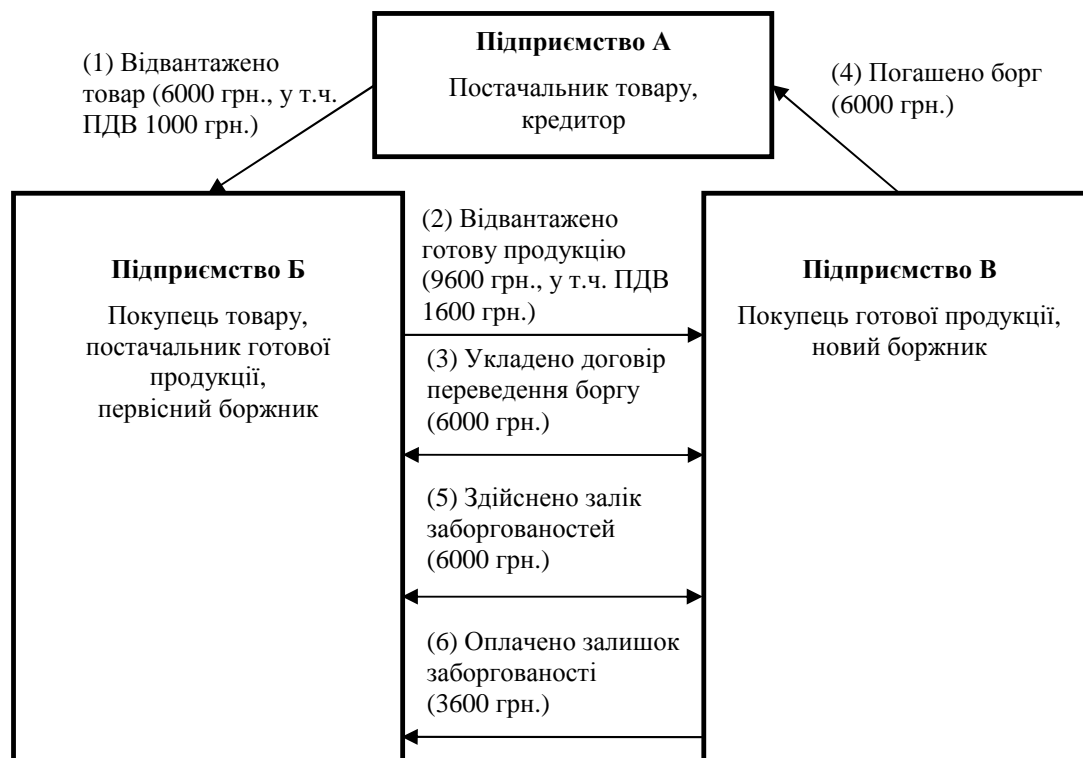

Рис. 1. Переведення грошового боргу із заліком зустрічних однорідних вимог

Джерело: складено авторами.

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» встановлено, що згортання статей активів і зобов'язань, доходів і витрат є неприпустимим, крім випадків, передбачених відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності [16, розділ IV]. Однак, зарахування зустрічних вимог є формою розрахунків і не являється згортанням активів і пасивів підприємства, а тому не порушує вимоги до фінансової звітності.

Висновки. В бухгалтерському обліку поряд із активними і пасивними рахунками доцільно використовувати активно-пасивні рахунки, на яких одночасно обліковують засоби підприємства і джерела їх утворення. Активно-пасивні рахунки призначені для обліку розрахунків з такими юридичними та фізичними особами, характер заборгованості яких постійно змінюється: дебітори перетворюються у кредиторів і навпаки.

За результатами дослідження обґрунтовано доцільність застосування активно-пасивних рахунків для обліку заліку взаємних заборгованостей підприємств. Активно-пасивні рахунки дають змогу на одному рахунку згрупувати і відобразити рух засобів і джерел їх утворення, що відносяться до господарських операцій, які сформовані за економічно однорідними ознаками.

Виявлено, що погашення взаємних заборгованостей підприємств через зарахування зустрічних вимог є однією із форм розрахунків, що спрощує бухгалтерський облік зобов'язань і зменшує витрати на проведення розрахунків.

Законодавством визначено правові основи і порядок розрахунків між підприємствами із зарахуванням зустрічних вимог. Для їх здійснення не потрібно участі банків, а достатньо заяви однієї сторони або акту звірки заліку взаємної заборгованості та договору про зарахування зустрічних вимог.

4 Список використаних джерел

1. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1591). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11#Text>
2. Бахрієва З. Р. Припинення договору і зобов'язання за цивільним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: [спец.] 12.00.03. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2014. 20 с.
3. Бірюкова А. Г. Умови зарахування зустрічних однорідних вимог. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10(284). С. 4-10.
4. Гриценко Г. В. Припинення солідарних зобов'язань зарахуванням. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 32-35.

5. Жданкіна Л. К. Припинення цивільних зобов'язань шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог: дис. канд. юр. наук. 12.00.03. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2018. 247 с.
6. Кашковський К. В. Щодо правової природи поняття про розрахунки за зобов'язаннями шляхом зарахування взаємних грошових вимог. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 75-81.
7. Пилипишин С. С. Правове регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог як форми безготівкових розрахунків. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 389-392.
8. Пригуза П. Д. Зарахування зустрічних однорідних вимог: проблеми застосування. *Юридичний вісник України*. 2008. № 15. С. 8-9.
9. Слома В. М. Поняття зобов'язання у цивільному праві. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 123-128.
10. Цегельник Н. І. Формування облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями. *Облік і фінанси*. 2014. № 4(66). С. 77-81.
11. Чубар Т. М. Поняття та загальнотеоретичні умови застосування зарахування зустрічних однорідних вимог. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 167-172.
12. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
16. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

4 References

1. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (30.11.1999). Plan rakhunkiv bukhgalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [Chart of accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11#Text>
2. Bakhriyeva, Z. R. (2014). Prypynennia dohovoru i zoboviazannia za tsyvilnym pravom Ukrainy [Termination of the contract and obligations under the civil law of Ukraine] (Dissertation abstract). Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho.
3. Biryukova, A. H. (2019). Umovy zarakhuvannya zustrichnykh odnorodnykh vymoh [Conditions for crediting of homogeneous counterclaims]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 10(284), 4-10.
4. Hrytsenko, H. V. (2015). Prypynennia solidarnykh zoboviazan zarakhuvanniam [Termination of joint and several obligations by crediting]. *Yurydychna Ukrayina*, 9, 32-35.
5. Zhdankina, L. K. (2018). Prypynennia tsyvilnykh zoboviazan shliakhom zarakhuvannya zustrichnykh odnorodnykh vymoh [Termination of civil obligations by crediting opposing homogeneous claims] (Candidate dissertation). Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet.
6. Kashkovskiy, K. V. (2003). Shchodo pravovoi pryrody poniattia pro rozrakhunky za zoboviazanniamy shliakhom zarakhuvannya vzaiemnykh hroshovykh vymoh [Concerning the legal nature of the concept of settlements on obligations by crediting mutual monetary claims]. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava*, 2, 75-81.
7. Pylypyshyn, S. S. (2009). Pravove rehuliuвання zarakhuvannya zustrichnykh odnorodnykh vymoh yak formy bezghotivkovykh rozrakhunkiv [Legal regulation of crediting of homogeneous counterclaims as a form of non-cash payments]. *Derzhava i pravo*, 45, 389-392.
8. Pryhuza, P. D. (2008). Zarakhuvannya zustrichnykh odnorodnykh vymoh: problemy zastosuvannya [Crediting counter homogeneous claims: problems of application]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, 15, 8-9.
9. Sloma, V. M. (2016). Poniattia zoboviazannia u tsyvilnomu pravi [The concept of obligation in civil law]. *Yurydychnyi visnyk. Povitryane i kosmichne pravo*, 1, 123-128.
10. Tshelnyk, N. I. (2014). Formuvannya oblikovoi polityky pidpriemstva shchodo obliku debitorskoi zaborhovanosti v systemi rozrakhunkiv z pokuptsiamy [Development of Enterprise Accounting Policy on Accounting of Receivables within Payment System with Buyers]. *Oblik i finansy*, 4(66), 77-81.
11. Chubar, T. M. (2017). Poniattia ta zahalnoteoretychni umovy zastosuvannya zarakhuvannya zustrichnykh odnorodnykh vymoh [The concept and general theoretical conditions of application of crediting counter homogeneous claims]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 167-172.

12. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (30.11.1999). Instrukttsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [Instruction for using the Chart of accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (16.01.2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (16.01.2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
15. Verkhovna Rada Ukrainy. (02.12.2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
16. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (07.02.2013). Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General requirements for financial reporting"]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>